

The effects of social capital on the socio-political development of Iran after the Islamic Revolution (Case of study: University community of Tehran)

Mahdi Moradi¹
Massoud Jafarinezhad²
Ali Baghaee Sarabi³

Ahmad Azin⁴

Received: 18 Aug 2020
Reception: 10 Jan 2021
AliReza Golshani⁵

The purpose of this paper is to provide a sociological analysis of the effects of social capital on political development. According to theoretical expectations, “social capital” reinforces “political development”. To test this theoretical proposition, “social capital” was broken down into three dimensions: “structural”, “cognitive” and “communicative”, which are divided into seven subscales - “networks”, “relationships” and “cooperation”, “values”, “mutual understanding”, “trust” and “commitment” were measured. “Political development” was measured by eight subscales with an emphasis on political participation. The method of this research is fuzzy Delphi. Data were collected using a questionnaire containing pairwise comparisons and scoring based on a five-point Likert scale. According to the results, social capital has different effects on different dimensions of political development, so that it has a differential effect on political participation. In particular, relations, cooperation, and social values play a more decisive role in “political campaigning” than in “political protest.” On the other hand, any kind of “interference in changing the political structure” is more possible through “social trust” and “social commitment” than through “social networks”. The most important point is that political development in the radical sense, which is aimed at making changes in the political structure, is possible by creating and strengthening social trust and commitment.

Keywords: social capital, political development, political participation, fuzzy delphi method.

1. Ph.D student of Specialized, Political Science group, Islamic Azad University, Shagrzea Unit, Shahreza, Iran.

2. Associate Professor of Political Science, Islamic Azad University, Shagrzea Unit, Shahreza, Iran.

3. Assistant Professor of Sociology, Islamic Azad University, Tehran Center Unit, Tehran Iran.

4. Assistant Professor of International Relations Group, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan), Iran.

5. Associate Professor of Political Science, Islamic Azad University, Shagrzea Unit, Shahreza, Iran.

دلالت‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی-اجتماعی ایران بعد از انقلاب اسلامی (مورد مطالعه: جامعه دانشگاهی شهر تهران)

مهدی مرادی^۱ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۸

مسعود جعفری نژاد^۲ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۲۱

علی بقائی سرابی^۳ احمد آذین^۴ علیرضا گلشنی^۵

چکیده

هدف این نوشتار ارائه تحلیلی جامعه‌شناختی از دلالت‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی است. حسب انتظارات نظری، «سرمایه اجتماعی» تقویت‌کننده «توسعه سیاسی» است. برای آزمون این گزاره نظری، متغیر «سرمایه اجتماعی» به سه بعد «ساختاری»، «شناختی» و «ارتباطی» تجزیه شد که در مجموع توسط هفت خرده‌مقیاس «شبکه‌ها»، «روابط»، «همکاری»، «ارزش‌ها»، «فهم متقابل»، «اعتماد» و «تعهد» مورد اندازه‌گیری قرار گرفت. متغیر «توسعه سیاسی» با تأکید بر مشارکت سیاسی توسط هشت خرده‌مقیاس سنجیده شد. روش این پژوهش دلفی فازی است. گردآوری داده‌ها، با استفاده از پرسشنامه حاوی مقایسه‌های زوجی و نمره‌گذاری بر اساس مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت انجام گرفت. حسب نتایج، می‌توان چنین اظهار کرد که سرمایه اجتماعی طیفی از تأثیرات کمابیش متفاوت بر ابعاد مختلف توسعه سیاسی را دارد به طوری که دارای اثر افتراقی بر مشارکت سیاسی است. به‌طور مشخص، روابط، همکاری و ارزش‌های اجتماعی بیش از هر چیزی نقش تعیین‌کننده‌ای در «تشکیل

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران.

۲. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران (نویسنده مسئول).

m.jafarnejad99@sndmails.com

۳. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۴. استادیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان)، اصفهان (خوراسگان)، ایران.

۵. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران.

کمپین‌های سیاسی» دارند تا در «اعتراض سیاسی». از سوی دیگر هر نوع «دخالت در ایجاد تغییرات ساختار سیاسی» از رهگذر «اعتماد اجتماعی» و «تعهد اجتماعی» امکان‌پذیرتر است تا از طریق «شبکه‌های اجتماعی». مهم‌ترین نکته آن است که توسعه سیاسی در معنای رادیکال که معطوف به ایجاد تغییرات در ساختار سیاسی است از طریق ایجاد و تقویت اعتماد و تعهد اجتماعی امکان‌پذیر است.

کلید واژگان: سرمایه اجتماعی، توسعه سیاسی، مشارکت سیاسی، دلفی فازی

مقدمه

سرمایه اجتماعی موضوعی بین‌رشته‌ای است که در سال‌های اخیر به‌طور روزافزونی مورد توجه صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف علوم، به‌ویژه حوزه علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و اقتصاد قرار گرفته است. «توسعه سیاسی» یکی از حوزه‌هایی است که به نظر می‌رسد با رجوع به مفهوم سرمایه اجتماعی تبیین پذیر است. است که می‌تواند از طریق تقویت و گسترش علاقه‌مندی افراد به مسائل سیاسی باعث بهبود فعالیت‌های سیاسی آنان گردد. توسعه‌یافتگی در ابعاد سیاسی - اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین آرمان‌های سپهر سیاست و جامعه ایران بعد از انقلاب اسلامی قلمداد می‌شود. چنین به نظر می‌رسد که دستیابی به رفاه نسبی و افزایش ضریب امنیت اجتماعی از رهگذر تقلیل هزینه‌های سیاسی میسر است چیزی که به‌نوبه خود می‌تواند از طریق تقویت و گسترش سرمایه اجتماعی حاصل گردد.

سرمایه اجتماعی ضمن آنکه حافظ اتحاد و همبستگی کنشگران سیاسی است در عین حال، در صورت وجود ظرفیت رهبران جدید که قادر به نمایندگی توانمند منافع آن کنشگران باشند به‌طور قابل توجهی قادر به بهبود سرعت پویایی دستگاه سیاسی است.

با این وجود، از دیدگاهی دیگر سرمایه اجتماعی از رهگذر اقدامات حکومت‌ها در ایفای نقش ایمن‌سازی اقتصادی و ایدئولوژیک تقویت می‌شود و هرگونه اثر توسعه‌ای سرمایه اجتماعی منوط به ارزیابی مثبت شهروندان از کم و کیف ارائه خدمات عمومی به همه شهروندان است نه بخشی از شهروندان. به سخن دیگر اثر مساعد سرمایه اجتماعی زمانی قابل انتظار است که حکومت کمک‌های ارزشمندی برای بهبود زندگی شهروندان انجام دهد، جانب‌داری ایدئولوژیک به نفع یا به ضرر بخشی از شهروندان نداشته باشد و اقدامات تبعیض آفرین فرهنگی میان سبک‌های مختلف زندگی در میان شهروندان نداشته باشد (پورتز، ۲۰۱۴؛ تری، ۲۰۰۲: ۵۷۳). به واسطه بهره‌مندی از ظرفیت سرمایه اجتماعی، نظام سیاسی از ظرفیت و توانایی‌های لازم برای تغییر وضعیت برخوردار می‌شود در غیر این صورت، کل نظام سیاسی با بی‌ثباتی، هرج و مرج، اقتدارگرایی و زوال سیاسی مواجه خواهد شد و امکان دارد پاسخ جامعه به این نابسامانی‌ها به شکل انقلاب تجلی نماید (مهدی‌خانی، ۱۳۸۰: ۱۸۸-۱۸۳).

بنابراین ارائه هر نوع تحلیل جامعه‌شناختی از کم و کیف رابطه تقویت‌کنندگی، تضعیف‌کنندگی یا بی‌تأثیری میان سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی به صورت پیشاتجربی و بدون آزمون تجربی امکان‌ناپذیر است و در واقع منوط به نوع ساختار سیاسی جوامع می‌باشد. هدف این نوشتار آزمون نوع این رابطه با استفاده از الگوی نظری مستخرج از چارچوب نظریه‌های جامعه‌شناختی کلمن و پوتنام در ساختار سیاسی و اجتماعی ایران بعد از انقلاب اسلامی است.

با عنایت به ملاحظه فوق، پژوهش حاضر به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعی و سیاسی ایران پس از انقلاب اسلامی بر اساس ارزیابی‌های جامعه‌دانشگاهی شهر تهران می‌پردازد. با توجه به شرایط گذار جامعه ایران و ضرورت برنامه‌ریزی‌های همه‌جانبه به منظور دستیابی به توسعه پایدار شناخت دقیقی از میزان و نوع تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی واجد اهمیت است. «توسعه‌یافتگی سیاسی» به لحاظ ایجابی در سپهر سیاست و جامعه ایران بعد از انقلاب اسلامی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین آرمان‌های نخبگان سیاسی قلمداد می‌شود. به این دلیل، تلاش می‌شود تا سازوکارهای اثرگذاری «سرمایه اجتماعی» بر توسعه‌یافتگی حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان بعد از انقلاب اسلامی از منظر کارشناسی دانشگاهیان مورد پرسش و پاسخ قرار گیرد.

چارچوب مفهومی

در مورد رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی نیز دو دیدگاه مهم وجود دارد. اولین دیدگاه بر مفهوم سرمایه اجتماعی به‌عنوان جنبه‌ای از روابط میان افراد تأکید می‌کند: از این دیدگاه سرمایه اجتماعی نوعی دارایی فردی محسوب می‌شود. اما از دیدگاه دوم سرمایه اجتماعی به‌عنوان نوعی خیر جمعی محسوب می‌شود. اگرچه هر دو این دیدگاه‌ها در بررسی روابط بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی به نتایج مشابهی منجر می‌شود ولی به نظر می‌رسد نظریات و تبیین‌های مختلفی که در این راستا وجود دارند، متفاوت هستند. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی، به‌عنوان یک جنبه مهم از روابط میان افراد، باعث ایجاد و تقویت پیوندهای اجتماعی می‌شود. از سوی دیگر، کانون مشارکت سیاسی نیز احتمالاً مبتنی بر همین پیوندهای اجتماعی می‌باشد. اندیشمندان معتقدند که سرمایه اجتماعی می‌تواند از

طریق کاهش هزینه همکاری‌های اجتماعی میزان مشارکت میان افراد را افزایش و بهبود بخشد. بنابراین به نظر می‌رسد با توجه به کاهش هزینه‌های زندگی اجتماعی از طریق افزایش سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی نیز به‌عنوان یک کالای جمعی هنگامی در میان شهروندان افزایش خواهد یافت که سطوح بالایی از سرمایه اجتماعی در جامعه وجود داشته باشد؛ زیرا سرمایه اجتماعی می‌تواند اعتماد و هنجارهای متقابل افراد به همدیگر را در جامعه تقویت کرده و بدین ترتیب میزان مشارکت سیاسی افزایش یابد.

گزاره برخاسته از مطالب فوق این است که سرمایه اجتماعی ابزاری برای رسیدن به توسعه سیاسی است. در این مورد، نوع رابطه‌ای که بین مردم و دولتمردان وجود دارد، می‌تواند در شکل‌گیری مفهوم شهروندی و همچنین جامعه مدنی، نقش اساسی داشته باشد. در جامعه مدنی، نهادهای قانونمند به‌عنوان واسطه بین دولت و مردم، در تعدیل روابط بین آن‌ها ایفای نقش می‌کنند و این رخداد محصول سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی همچنین ضمن تعدیل روابط، به انسجام و همبستگی و حس اطمینان در جامعه کمک می‌کند و موجب مشارکت سیاسی نیروهای انسانی و حفظ روابط متقابل آن‌ها با دولت می‌گردد.

روش پژوهش

به‌منظور احصای دلالت‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه سیاسی از «روش دلفی فازی» بهره گرفته شد. به‌طورکلی، «روش دلفی» جهت حصول توافق نظر گروهی از نظرات خبرگان به‌وسیله مجموعه‌ای از پرسشنامه‌های معتبر همراه با بازخورد کنترل‌شده مورداستفاده قرار می‌گیرد (حبیبی و همکاران، ۲۰۱۵). روش عنوان «دلفی فازی» (FDM) نسخه اصلاح‌شده و پیشرفته تکنیک کلاسیک دلفی است. دلفی فازی نواقص اصلی دلفی سنتی که شامل همگرایی پایین در بازیابی نتایج، از دست دادن اطلاعات مهم و مدت‌زمان طولانی پژوهش است را رفع می‌کند. در پژوهش حاضر، دلفی فازی در طی چند مرحله انجام گرفت: الف) تشکیل تیم اجرا جهت طراحی پرسشنامه دلفی، تدقیق آن، تعیین خبرگان پاسخگو، اجرای دقیق مراحل دلفی فازی، تحلیل و ارزیابی آن؛ ب) شناسایی خبرگان و متخصصین بر اساس ملاک‌های جنسیت، رشته تحصیلی، مدرک تحصیلی، علاقه به مشارکت در پژوهش، برخورداری از دانش و مهارت، توانایی و تمایل به مشارکت، داشتن فرصت مناسب برای مشارکت و دارا

بودن مهارت‌های ارتباطی مؤثر و علاقه‌مندی به موضوع با محوریت تولید آثار علمی، مقالات، سوابق تدریس آن‌ها در ارتباط با موضوع (تعداد ۱۲ نفر از خبرگان جهت حضور در پانل پاسخگویی مشخص گردیدند). در جدول شماره ۱ مشخصات خبرگان مشخص شده است؛ (ج) تدوین پرسشنامه و ارزیابی آن. پژوهش حاضر دارای دو متغیر اصلی «سرمایه اجتماعی» و «توسعه سیاسی با محوریت مشارکت سیاسی» است. متغیر «سرمایه اجتماعی» دارای سه بعد «ساختاری»، «شناختی» و «ارتباطی» می‌باشد که توسط هفت خرده‌مقیاس «شبکه‌ها»، «روابط»، «همکاری»، «ارزش‌ها»، «فهم متقابل»، «اعتماد» و «تعهد» مورد پرسش واقع شده است. متغیر «توسعه سیاسی» دارای سه بعد «مشارکت مستقیم»، «مشارکت در تغییرات اجتماعی» و «مطالبات سیاسی» است که در مجموع توسط هشت خرده‌مقیاس «حق فعالیت‌های سیاسی»، «عضویت در احزاب و گروه‌های سیاسی»، «دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان»، «دخالت در تغییرات ساختاری»، «اعتراض سیاسی»، «انتقاد سیاسی»، «کمپین‌های سیاسی» و «مطالبات صنفی» مورد پرسش واقع شده است.

جدول (۱) ویژگی‌های خبرگان شرکت‌کننده در دلفی فازی

ردیف	جنسیت	تحصیلات	تخصص	سابقه تدریس
۱	مرد	دکتری	جامعه‌شناسی	۱۷
۲	مرد	دکتری	جامعه‌شناسی توسعه	۱۲
۳	مرد	دکتری	جامعه‌شناسی توسعه	۱۵
۴	مرد	فوق لیسانس	اقتصاد	۹
۵	مرد	دکتری	علوم سیاسی	۱۵
۶	زن	دکتری	جامعه‌شناسی	۸
۷	مرد	دکتری	جامعه‌شناسی نظری فرهنگی	۱۲
۸	مرد	دکتری	جامعه‌شناسی	۱۸
۹	مرد	لیسانس	علوم سیاسی	۱۵
۱۰	زن	دکتری	اقتصاد	۱۴
۱۱	زن	فوق لیسانس	علوم سیاسی	۸
۱۲	مرد	فوق لیسانس	جامعه‌شناسی توسعه	۸

ابعاد متغیرهای فوق در قالب یک جدول متقاطع در اختیار پاسخگویان قرار گرفت. در این جدول از خبرگان خواسته شده بود تک تک خرده مقیاس‌های «سرمایه اجتماعی» (۷ مورد) را با تک تک خرده مقیاس‌های «توسعه سیاسی» (۳ مورد) به روش «مقایسه زوجی» از ۱ تا ۵ نمره‌گذاری نمایند. در مجموع خبرگان ۵۶ مقایسه را با همدیگر انجام دادند؛ (د) ارسال به/ دریافت پرسشنامه از خبرگان. بعد از تدوین پرسشنامه نهایی، از طریق ایمیل به متخصصین ارسال شد. دستورالعمل مختصری به همراه پرسشنامه در اختیار پاسخگویان قرار گرفت. روند ارسال، اصلاح و بازاندیشی خبرگان در نمره‌گذاری و استدلال در آن خصوص سه مرتبه تکرار شد تا توافق موردنظر حاصل شد؛ (ه) تحلیل نظرات پاسخگویان. این کار با طی پنج مرحله به انجام رسید. در مرحله یک نمرات خبرگانه در طیف ۱ تا ۵ گردآوری و توصیف شد؛ در مرحله دو ارزش‌ها یا مقادیر «فازی» هر نمره طبق روش مندرج در اثر لی‌یو (۲۰۱۳) محاسبه شد؛ در مرحله سه با استفاده از فرمول توافق خبرگان که توسط چانگ (۲۰۱۱) و لئو (۲۰۱۳) معرفی شده است ارقام فازی بر مبنای ۱ تبدیل شد؛ در مرحله چهار مجذور تفاضل نمرات فازی هر سؤال از میانگین وزنی فازی محاسبه شد به نحوی که ابتدا نمره میانگین هر کدام از نمرات حداقل (L)، بینابین (M) و حداکثر (U) محاسبه شده و این مقدار از تک تک نمرات فازی کم شده و نتیجه حاصله به توان دو رسانده شد؛ و در مرحله پنج بر اساس فرمول چانگ و همکاران (۲۰۱۱) میزان «عدم توافق» بین خبرگان محاسبه شد تا در صورت عدم توافق سؤالات مربوطه حذف شود و عملیات دلفی فازی در مراحل بعدی با حذف آن سؤالات ادامه یافته و با حضور ابعاد «مورد توافق» به پایان برسد.

یافته‌ها

یافته‌هایی که در این بخش ارائه می‌شوند ابتدا به واریس سؤالات فرعی و در پایان به واریس سؤال اصلی می‌پردازند. سؤال اصلی ناظر به تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی و سؤالات اصلی ناظر به تأثیر هفت جزء «سرمایه اجتماعی» (شبکه‌ها، روابط، همکاری، ارزش‌ها، فهم متقابل، اعتماد، تعهد) بر هشت جزء «مشارکت سیاسی» (مطالبات صنفی، کمپین‌های سیاسی، انتقاد سیاسی، اعتراض سیاسی، دخالت در تغییرات ساختاری،

دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان، عضویت در احزاب و گروه‌ها سیاسی، حق فعالیت‌های سیاسی) است. در این راستا، پاسخ سؤالات بر اساس شاخص «اهمیت سرمایه اجتماعی در تعیین توسعه سیاسی» (حدنصاب قابل قبول بالای عدد ۳)، شاخص «میزان توافق خبرگان» (حدنصاب قابل قبول عدد بالای ۰/۷۰) و شاخص «میزان عدم توافق خبرگان» (حدنصاب قابل قبول زیر ۰/۲۰) مورد بررسی قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است نتایج آخرین مرحله دلفی به‌عنوان نتایج اصلی پژوهش مورداستفاده قرا می‌گیرد.

سؤال فرعی ۱) آیا شبکه‌های اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

طبق ارقام مذکور در جدول ۲ مقادیر «دی فازی» و «دی فازی بر مبنای ۱» تمام زوج‌های مورد مقایسه خبرگان به ترتیب از عدد ۳ و عدد ۰/۷۰ بزرگ‌تر است و حاوی این دلالت است که اولاً، بعد «شبکه‌ای» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر موردتوافق «اکثریت» خبرگان است. «حق فعالیت سیاسی، تشکیل کمین‌های سیاسی و پیگیری مطالبات صنفی» بیش از سایر نشانگرهای مشارکت سیاسی از بعد «شبکه‌ای» سرمایه اجتماعی تأثیر می‌پذیرند و «دخالت در تغییرات ساختاری» کمتر از همه.

جدول (۲) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش شبکه‌ها در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها				دلالت بعد «شبکه‌ها» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۳	۴	۵		حق فعالیت سیاسی
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲		عضویت در احزاب
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۴	۶	۲		دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲		دخالت در تغییرات ساختاری
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۶	۴	۲		اعتراض سیاسی
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲		انتقاد سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۵	۴	۳		کمیته‌های سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۵	۴	۴		مطالبات صنفی

در جدول ۳ سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «شبکه‌ای» سرمایه اجتماعی بر نشانگرهای مشارکت سیاسی گزارش شده است. حسب کوچک بودن مقادیر عدم توافق از عدد ۰/۲۰ می‌توان اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «شبکه‌ها» در ارتقای مشارکت سیاسی را ناشی از تصادف و قابل اغماض قلمداد کرد.

جدول (۳) سطح عدم توافق خبرگان در خصوص نقش شبکه‌ها در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصصین	تفاضل نمرات برای نمرات (U) حداقل				تفاضل نمرات برای نمرات (M) حداقل				تفاضل نمرات برای نمرات (L) حداقل				دلالت بعد «شبکه‌ها» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	۲ توان	n-m	m	n	۲ توان	n-m	m	n	۲ توان	n-m	m	n	
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمپین‌های سیاسی
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال فرعی ۲) آیا روابط اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

با استناد به ارقام جدول ۴ چنین درمی‌یابیم که اولاً، بعد «رابطه‌ای» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. «تشکیل کمین‌های سیاسی» بیش از سایر نشانگرها و «دخالت در تغییرات ساختاری» کمتر از سایر نشانگرهای مشارکت سیاسی تحت تأثیر بعد «رابطه‌ای» سرمایه اجتماعی قرار می‌گیرند.

جدول (۴) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش روابط در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها					دلالت بعد «رابطه» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۲	۷	۳			حق فعالیت سیاسی
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۲	۵	۵			عضویت در احزاب
۷۰/۰	۰۰/۱	۶۱/۰	۶۰/۰	۵۲/۳	۵	۰۴/۳	۳	۱	۷	۴			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۶	۵	۱			اعتراض سیاسی
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲			انتقاد سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۴	۵	۳			کمپین‌های سیاسی
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۲	۷	۳			مطالبات صنفی

سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «رابطه» سرمایه اجتماعی بر نشانگرهای مشارکت سیاسی از عدد ۰/۲۰ پایین‌تر است که نشان می‌دهد اختلاف‌نظر میان خبرگان در خصوص نقش‌آفرینی «رابطه» در ارتقای مشارکت سیاسی قابل چشم‌پوشی است. در جدول ۵ سطح عدم توافق به تفصیل قابل‌رؤیت است.

جدول (۵) سطح عدم توافق خبرگان در خصوص نقش روابط در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصصین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (U)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دلالت بعد «روابط» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	
۰۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۱۰/۰-	۷۱/۰	۶۱/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰۹/۰-	۷۱/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۰۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمپین‌های سیاسی
۰۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال فرعی (۳) آیا همکاری اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

ارقام مذکور در جدول ۶ بیانگر این نکات هستند که اولاً، بعد «همکاری» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. «تشکیل کمپین‌های سیاسی» بیش از سایر نشانگرهای مشارکت سیاسی از بعد «همکاری» سرمایه اجتماعی تأثیر می‌پذیرد و «انتقاد سیاسی» کمتر از همه.

جدول (۶) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش همکاری در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها					دلالت بعد «همکاری» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۶	۳	۳			حق فعالیت سیاسی
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۲	۷	۳			عضویت در احزاب
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۳	۳	۶			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۲	۵	۵			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲			اعتراض سیاسی
۷۰/۰	۰۰/۱	۶۱/۰	۶۰/۰	۵۲/۳	۵	۰۴/۳	۳	۷	۴	۱			انتقاد سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۵	۳	۴			کمیته‌های سیاسی
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۴	۶	۲			مطالبات صنفی

در تأیید مطالب فوق می‌توان به سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «همکاری» سرمایه اجتماعی بر نشانگرهای مشارکت سیاسی اشاره کرد که طبق ارقام جدول ۷ اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «همکاری» در ارتقای مشارکت سیاسی از حدضصاب پایین‌تر است و بدین جهت قابل اغماض است.

جدول (۷) سطح عدم توافق خبرگان در خصوص نقش همکاری در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصصین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (U)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دلالت بعد «همکاری» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۵/۰	۷۱/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۵/۰	۷۱/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۰/۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۱۰/۰-	۷۱/۰	۶۱/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰/۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمیته‌های سیاسی
۰/۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال فرعی ۴) آیا ارزش‌های اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

با استناد به ارقام جدول ۸ چنین استنتاج می‌شود که اولاً، جزء «ارزش‌های اجتماعی» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. این بعد از سرمایه اجتماعی بیش از همه موجب ارتقای «کمپین‌های سیاسی» و کمتر از همه موجب «اعتراض سیاسی» می‌گردد.

جدول (۸) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش ارزش‌های اجتماعی در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها					دلالت بعد «ارزش‌های اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۴	۶	۲			حق فعالیت سیاسی
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۴	۶	۲			عضویت در احزاب
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۶	۴	۲			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۲	۷	۳			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۶	۵	۱			اعتراض سیاسی
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۵	۶	۱			انتقاد سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۴	۵	۳			کمپین‌های سیاسی
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲			مطالبات صنفی

در جدول ۹ سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «ارزش‌های اجتماعی» بر نشانگرهای مشارکت سیاسی گزارش شده است. با توجه به کوچک بودن مقادیر عدم توافق از عدد ۰/۲۰ می‌توان اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «ارزش‌های اجتماعی» در ارتقای مشارکت سیاسی را ناشی از تصادف و قابل اغماض قلمداد کرد.

جدول (۹) سطح عدم توافق خیرگان در خصوص نقش «ارزش‌های اجتماعی» در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصمین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (U)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دلالت بعد «تفاهم اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۳۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۳۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۱/۰	۳۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۳۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۳۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراضات سیاسی
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۹/۰-	۷۱/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۹/۰-	۷۱/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمیته‌های سیاسی
۰/۷۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۷/۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالعات صنفی

سؤال فرعی ۴) آیا فهم متقابل اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

با استناد به ارقام جدول ۱۰ چنین استنتاج می‌شود که اولاً، بعد «تفاهم اجتماعی» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. این بعد از سرمایه اجتماعی بیش از همه موجب ارتقای «انتقاد سیاسی» و کمتر از همه موجب «دخالت در تغییرات ساختاری» می‌گردد.

جدول (۱۰) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش تفاهم اجتماعی در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخها					دلالت بعد «تفاهم اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲			حق فعالیت سیاسی
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۶	۳	۳			عضویت در احزاب
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۲	۶	۴			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۱	۶	۵			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲			اعتراض سیاسی
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۴	۵	۳			انتقاد سیاسی
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۶	۴	۲			کمپین‌های سیاسی
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۶	۴	۲			مطالبات صنفی

در جدول ۱۱ سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «تفاهم اجتماعی» بر نشانگرهای مشارکت سیاسی گزارش شده است. با توجه به کوچک بودن مقادیر عدم توافق از عدد ۰/۲۰ می‌توان اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «تفاهم اجتماعی» در ارتقای مشارکت سیاسی را ناشی از تصادف و قابل اغماض قلمداد کرد.

جدول (۱۱) سطح عدم توافق جبرگان در خصوص نقش «تفاهم اجتماعی» در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصصین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دلالت بعد «تفاهم اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۳/۰	۷۷/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۵/۰	۷۷/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۷/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۹/۰-	۷۷/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۷/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۷/۰	۷۷/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۷/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمیته‌های سیاسی
۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۲/۰	۷۷/۰	۷۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال فرعی ۵) آیا اعتماد اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

ارقام جدول ۱۲ دلالت بر این نکته دارند که اولاً، بعد «رابطه‌ای» سرمایه اجتماعی اهمیت متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. «حق فعالیت سیاسی» کمتر از سایر نشانگرها و «دخالت در تغییرات ساختاری» بیشتر از سایر نشانگرهای مشارکت سیاسی تحت تأثیر بعد «اعتماد» سرمایه اجتماعی قرار می‌گیرند.

جدول (۱۲) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش اعتماد در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها					دلالت بعد «اعتماد اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۶	۵	۱			حق فعالیت سیاسی
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۶	۳	۳			عضویت در احزاب
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۱	۶	۵			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۳	۴	۵			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲			اعتراض سیاسی
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۳	۶	۳			انتقاد سیاسی
۷۸/۰	۰۰/۱	۷۶/۰	۶۰/۰	۸۹/۳	۵	۷۸/۳	۳	۳	۶	۳			کمپین‌های سیاسی
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۳	۷	۲			مطالبات صنفی

سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «اعتماد» سرمایه اجتماعی بر نشانگرهای مشارکت سیاسی از عدد ۰/۲۰ پایین‌تر است که نشان می‌دهد اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «اعتماد» در ارتقای مشارکت سیاسی قابل چشم‌پوشی است. در جدول ۱۳ سطح عدم توافق به تفصیل قابل رؤیت است.

جدول (۱۳) سطح عدم توافق جبرگان در خصوص نقش روابط در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصمین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دالات بعد «اعتماد اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	۲ توان	n-m	m	n	۲ توان	n-m	m	n	۲ توان	n-m	m	N	
۰.۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۷/۰	۰.۹/۰-	۷۷/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰.۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۰/۰	۰.۵/۰	۷۷/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰.۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۷/۰	۰.۹/۰-	۷۷/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰.۹/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۷/۰	۰.۷/۰	۷۷/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰.۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۰/۰	۰.۳/۰	۷۷/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۰.۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۰/۰	۰.۵/۰	۷۷/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰.۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۰/۰	۰.۵/۰	۷۷/۰	۷۶/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	کمیته‌های سیاسی
۰.۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰.۰/۰	۰.۷/۰-	۷۷/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال فرعی ۷) آیا تعهد اجتماعی (به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) تعیین‌کننده مشارکت سیاسی است؟

ارقام مذکور در جدول ۱۴ بیانگر این نکات هستند که اولاً، بعد «تعهد» سرمایه اجتماعی اهمیت «متوسط رو به بالا» در تعیین نشانگرهای مشارکت سیاسی دارد و ثانیاً، دلالت مورد ذکر مورد توافق «اکثریت» خبرگان است. «تشکیل کمپین‌های سیاسی» کمتر از سایر نشانگرهای مشارکت سیاسی از بعد «همکاری» سرمایه اجتماعی تأثیر می‌پذیرد و «دخالت در تغییرات ساختاری» بیشتر از همه.

جدول (۱۴) سطح اهمیت و توافق خبرگان در خصوص نقش تعهد در ارتقای مشارکت سیاسی

دی فازی بر مبنای ۱	مقادیر فازی بر مبنای ۱			دی فازی	مقادیر فازی			طیف پاسخ‌ها					دلالت بعد «تعهد اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	U	M	L		U	M	L	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۷۵/۰	۰۰/۱	۷۰/۰	۶۰/۰	۷۴/۳	۵	۴۸/۳	۳	۲	۷	۳			حق فعالیت سیاسی
۷۲/۰	۰۰/۱	۶۳/۰	۶۰/۰	۵۹/۳	۵	۱۷/۳	۳	۲	۸	۲			عضویت در احزاب
۷۶/۰	۰۰/۱	۷۳/۰	۶۰/۰	۸۲/۳	۵	۶۳/۳	۳	۶	۴	۲			دخالت در تصمیم‌های کلان
۷۹/۰	۰۰/۱	۷۸/۰	۶۰/۰	۹۶/۳	۵	۹۱/۳	۳	۴	۵	۳			دخالت در تغییرات ساختاری
۷۷/۰	۰۰/۱	۷۴/۰	۶۰/۰	۸۴/۳	۵	۶۸/۳	۳	۵	۵	۲			اعتراض سیاسی
۶۹/۰	۰۰/۱	۵۸/۰	۶۰/۰	۴۴/۳	۵	۸۸/۲	۳	۸	۳	۱			انتقاد سیاسی
۶۶/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۴۰/۰	۳۱/۳	۵	۱۱/۳	۲	۶	۵	۱			کمپین‌های سیاسی
۷۱/۰	۰۰/۱	۶۲/۰	۶۰/۰	۵۶/۳	۵	۱۱/۳	۳	۶	۵	۱			مطالبات صنفی

در تأیید مطالب فوق می‌توان به سطح «عدم توافق» خبرگان در خصوص دلالت بعد «همکاری» سرمایه اجتماعی بر نشانگرهای مشارکت سیاسی اشاره کرد که طبق ارقام جدول ۱۵ اختلاف نظر میان خبرگان در خصوص نقش آفرینی «تعهد» در ارتقای مشارکت سیاسی از حدنصاب پایین‌تر است و بدین جهت قابل اغماض است.

جدول (۱۵) سطح عدم توافق خبرگان در خصوص نقش تعهد در ارتقای مشارکت سیاسی

میزان عدم توافق میان متخصصین	تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (U)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (M)				تفاضل نمرات برای نمرات فازی حداقل (L)				دلالت بعد «تعهد اجتماعی» بر ابعاد مشارکت سیاسی
	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	n	توان ۲	n-m	m	N	
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰۱/۰-	۷۱/۰	۷۰/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	حق فعالیت سیاسی
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰/۸۰-	۷۱/۰	۶۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	عضویت در احزاب
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰/۲۰	۷۱/۰	۷۳/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تصمیم‌های کلان
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۱/۰	۰/۷۰	۷۱/۰	۷۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	دخالت در تغییرات ساختاری
۰/۸۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰۰/۰	۰/۳۰	۷۱/۰	۷۴/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	اعتراض سیاسی
۱/۱۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰/۲۰	۱۳/۰-	۷۱/۰	۵۸/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	انتقاد سیاسی
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰/۱۰	۰/۹۰-	۷۱/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۴۰/۰	۴۰/۰	کمیته‌های سیاسی
۰/۹۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۱	۱	۰/۱۰	۰/۹۰-	۷۱/۰	۶۲/۰	۰۰/۰	۰۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	مطالبات صنفی

سؤال اصلی) آیا سرمایه اجتماعی تعیین کننده مشارکت سیاسی است؟

جدول زیر به طور ساده و مشخص بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی به مثابه یک سازه مرکب از هفت نشانگر، از دیدگاه خبرگان شرکت کننده در پژوهش، نقش تعیین کننده ای در کم و کیف توسعه سیاسی با تأکید بر مشارکت سیاسی دارد گو اینکه، دارای اثر افتراقی بر مشارکت سیاسی است. به طور مشخص، روابط، همکاری و ارزش های اجتماعی بیش از هر چیزی نقش تعیین کننده ای در «تشکیل کمپین های سیاسی» دارند تا در «اعتراض سیاسی». از سوی دیگر هر نوع «دخال در ایجاد تغییرات ساختار سیاسی» از رهگذر «اعتماد اجتماعی» و «تعهد اجتماعی» امکان پذیرتر است تا از طریق «شبکه های اجتماعی».

جدول (۱۶) نقش ابعاد سرمایه اجتماعی در ارتقای ابعاد مشارکت سیاسی

ردیف	ابعاد سرمایه اجتماعی	ابعاد مشارکت سیاسی به تفکیک سطح تأثیرپذیری	
		پایین ترین	بالا ترین
۱	شبکه های اجتماعی	دخال در تغییرات ساختاری	حق فعالیت سیاسی
۲	روابط اجتماعی	دخال در تصمیم گیری های کلان	کمپین سیاسی
۳	همکاری اجتماعی	اعتراض سیاسی	کمپین سیاسی
۴	ارزش های اجتماعی	اعتراض سیاسی	کمپین سیاسی
۵	تفاهم اجتماعی	دخال در تغییرات ساختاری	انتقاد سیاسی
۶	اعتماد اجتماعی	حق فعالیت سیاسی	دخال در تغییرات ساختاری
۷	تعهد اجتماعی	کمپین سیاسی	دخال در تغییرات ساختاری

حسب این یافته مهم، می توان چنین اظهار کرد که سرمایه اجتماعی طیفی از تأثیرات کمابیش متفاوت بر ابعاد مختلف توسعه سیاسی را دارد. مهم ترین نکته آن است که توسعه سیاسی در معنای رادیکال که معطوف به ایجاد تغییرات در ساختار سیاسی باشد از طریق ایجاد و تقویت اعتماد و تعهد اجتماعی امکان پذیر است.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر برای اطمینان از نتایج پژوهش رویکرد کیفی با استفاده از قضاوت خبرگان و بر اساس رویکرد دلفی فازی نیز بکار گرفته شد و با توجه به رویکرد سه‌بعدی تلفیق یافته‌ها سعی شد رویکردها به‌طور هم‌زمان استفاده‌شده و نتایج یافته‌ها با یکدیگر مقایسه شود. به همین دلیل فرضیات مطرح‌شده در بخش کیفی نیز همانند رویکرد کمی طرح شد که در نهایت نتایج نشان داد قضاوت‌های خبرگان نیز ارتباط بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی اجتماعی را تأیید کرد.

با توجه به تعاریف و شاخص‌های سرمایه اجتماعی و همچنین داده‌ها و نتایجی که این تحقیق به آن رسیده است می‌توان به‌صورت مستدل از این امر دفاع کرد که بین سرمایه اجتماعی با توسعه فرهنگی، سیاسی و اجتماعی رابطه وجود دارد؛ زیرا به‌نوعی این رابطه، ارتباطی این‌همانی است. یعنی بخشی از توسعه سرمایه اجتماعی معادل است با توسعه در ابعاد مختلف و برعکس بخشی از توسعه در ابعاد مختلف برابر است با توسعه سرمایه اجتماعی و شاخص‌های آن بنابراین سرمایه اجتماعی به‌عنوان زیربنای توسعه اقتصادی هر جامعه است. اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی در یک جامعه، تا حدی است که می‌توان آن را در شکوفایی اقتصاد تمام جوامع توسعه‌یافته به‌طور آشکاری مشاهده کرد. سرمایه اجتماعی را در اقتصاد هر کشور می‌توان در اعتمادپذیری و روحیه همکاری میان نیروهای انسانی برای رسیدن به اهداف اقتصادی جامعه تعریف کرد. می‌توان از واژه‌هایی مانند: اعتماد، امانت‌داری، نیکوکاری، خیر بودن، صداقت و توجه به ارزش‌های مذهبی در کسب‌وکار، به‌عنوان سرمایه‌های اجتماعی در حوزه اقتصاد یادکرد که اگر در رفتارها و قواعد و مبادلات اقتصادی و هنجارهای آن حاکم شود، می‌تواند به شکوفایی و پیشرفت اقتصاد کمک نماید.

از ارکان مهم در سرمایه اجتماعی می‌توان به داشتن ارتباط درست، متقابل و مورد اعتماد اشاره کرد لذا توجه به آن حائز اهمیت است از این‌رو پیشنهاد می‌شود تا با برگزاری همایش‌های آموزشی در دانشگاه‌ها در خصوص ارکان مهم یک ارتباط مؤثر و همچنین فاکتورهای ایجاد اعتماد در میان افراد و نحوه نقد سازنده را آموزش داد. همچنین ایجاد حس تعهد به مسئولیت‌ها و اهداف پیش رو و تعریف‌شده در جامعه و گروه‌هایی که فرد در آن

عضویت دارد می‌تواند در همبستگی اعضای گروه و پایداری آنها به اهداف و ارزش‌های تعریف‌شده اثرگذار باشد.

کتاب‌نامه

۱. ابراهیمی، شهروز، نجفی، داود، محموداوغلی، رضا و صادقی نقدعلی، زهرا (۱۳۹۲). «رابطه شبکه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی در میان دانشجویان دانشگاه اصفهان، فصلنامه راهبرد، ۲۲(۶۶)، ۲۶۳-۲۸۴.
۲. اکبری، امین (۱۳۸۳). «نقش سرمایه اجتماعی در مشارکت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: منصور وثوقی، تهران: دانشگاه تهران.
۳. امام جمعه‌زاده، سید جواد و دیگران، (۱۳۹۱). بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی دانشجویان در دانشگاه اصفهان؛ پژوهشنامه علوم سیاسی، دوره هفتم؛ شماره ۴.
۴. شهرام نیا، امیر مسعود، حوا ابراهیمی پور، رضا محموداوغلی، مجید ملکان (۱۳۹۶). «سنجش تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر مشارکت سیاسی: مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه مازندران»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۸ (۱)، ۱۹-۳۲.
۵. باقری، معصومه، حسین‌زاده، علی حسین، شجاعی، حسن. (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر ابعاد سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، احساس بی‌قدرتی، وفاق اجتماعی، پیوند اجتماعی) بر مشارکت سیاسی زنان استان خوزستان (مطالعه موردی: شهر اهواز)» توسعه اجتماعی.
۶. پاتنام، رابرت، (۱۳۸۰). *دموکراسی‌ها و سنت‌های مدنی*، ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات سلام.
۷. پای، لوسین (۱۳۸۰). *بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی*، ترجمه: غلامرضا خواجه سروری، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۸. پرچی، داوود، (۱۳۸۶). «بررسی مشارکت مردم در نهمین انتخابات ریاست جمهوری»، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳.
۹. پناهی، محمدحسین و غلامرضا خوش‌فر، (۱۳۹۰). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی؛ مطالعه موردی استان گلستان»، پژوهشنامه جامعه‌شناسی جوانان، سال اول، شماره ۲.
۱۰. توسلی، غلامعباس و مرضیه موسوی، (۱۳۸۴). «مفهوم سرمایه اجتماعی در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی»، نشریه علمی و پژوهشی نامه علوم اجتماعی، شماره ۶۲.
۱۱. جعفری، روح‌الله، (۱۳۸۵). «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های تهران سال تحصیلی (۱۳۸۵-۱۳۸۴)»، پایان‌نامه دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی.
۱۲. حمیدی هریس، رسول، راد، فیروز. (۱۳۹۶). بررسی رابطه سرمایه فرهنگی با مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، مطالعات جامعه‌شناسی، ۸۱-۶۵ (۳۵) ۱۰.
۱۳. راش، مایکل، (۱۳۷۷). *جامعه و سیاست (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی)*، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: سمت.

۱۴. رجیبی، هادی. (۱۳۹۲). «تأثیر شورای اسلامی شهر تهران بر نگرش شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی»، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۴(۱۳)، ۹۷-۱۱۲.
۱۵. رضایی، محمد، آذین، احمد، جعفری نژاد، مسعود (۱۳۹۶). «بررسی رابطه میزان اعتماد اجتماعی و مشارکت سیاسی از نظر دانشجویان دانشگاه مازندران»، رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۱(۳۹)، ۱۰۱-۱۲۲.
۱۶. زارعی متین، حسن، علی‌اکبر قنبری و مرضیه قانع، (۱۳۹۴). «بررسی رابطه هوش عاطفی و سرمایه اجتماعی در تشکل‌ها مردم‌نهاد»، مدیریت سرمایه اجتماعی، سال نهم، شماره ۱.
۱۷. عبداللهیان، حمید و کرمانی، حسین (۱۳۹۴). «تبیین رابطه سرمایه اجتماعی کاربران ایرانی در شبکه اجتماعی فیس‌بوک و مشارکت سیاسی در دنیای واقعی»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۴(۴)، ۶۳۵-۶۱۵.
۱۸. فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، در سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، گردآوری، کیان تاجبخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: شیرازه.
۱۹. فیروزآبادی، سید احمد، (۱۳۸۴). پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی در ایران و راه‌های ارتقاء آن، تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲۰. فیلد، جان، (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
۲۱. قوام، عبدالعلی (۱۳۸۷). نقد نظریه‌ای نوسازی و توسعه سیاسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۲۲. کلمن، جیمز، (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نی.
۲۳. مهدی‌خانی، علیرضا (۱۳۸۰). مروری اجمالی بر توسعه سیاسی و اقتصادی، تهران: انتشارات آرون.
۲۴. واینر، مایرون و هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۹). درک توسعه سیاسی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
25. Albarracin, J. & Valeva, A. (2011). Political Participation and Social Capital Among Mexicans and Mexican Americans in Central Illinois. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 33(4), 507-523.
26. Brady, Henry, Sidney Verba and Kay Lehman Schlozman, (1995), "Beyond SES: A Resource Model of Political Participation", *American Political Science Review*, 89(2).
27. Carreras, M. Bowler, S. (2019). Community Size, Social Capital, and Political Participation in Latin America. *Political Behaviour*, 41, 723-745.
28. Celine Teney, Laurie Hanquinet, (2012). High political participation, high social capital? A relational analysis of youth social capital and political participation, *Social Science Research*, 41(5).

29. Filipek, Kamil. (2019). The Impact Of Social Capital On Political Participation Of Social Media Users In Poland. *Studia Socjologiczne*. 233
30. Jottier, D. Heyndels, B. Does social capital increase political accountability? An empirical test for Flemish municipalities. *Public Choice* 150, 731-744 (2012).
31. Klesner, J. (2003). Political Attitudes, Social Capital, and Political Participation: The United States and Mexico Compared. *Mexican Studies/Estudios Mexicanos*, 19(1), 29-63.
32. Nygård, M. Nyqvist, F, Steenbeek, W, & Jakobsson, G. (2015). Does social capital enhance political participation of older adults? A multi-level analysis of older Finns and Swedes. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 31(3), 234-254
33. Perry, Geraint, George Moyser and Neil Day, (1992), *Political Participation and Democracy in Britain*, Cambridge: Cambridge University Press.
34. Portes, Alejandro. (2014). Downsides of social capital. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*.
35. Sarker, M, & Islam, M. (2017). Social Capital and Political Participation: A Case Study from Rural Bangladesh, *European Review Of Applied Sociology*, 10(15), 54-64.
36. Suh, H.(2013). Correlation between Social Capital and Political Participation: Considering National Economic, Political Development, and Economic Inequality. *University of Arizona*, 1-28.
37. Szreter, S. (2020). The State of Social Capital: Bringing Back in Power, Politics, and History. *Theory and Society*, 31(5), 573-621.